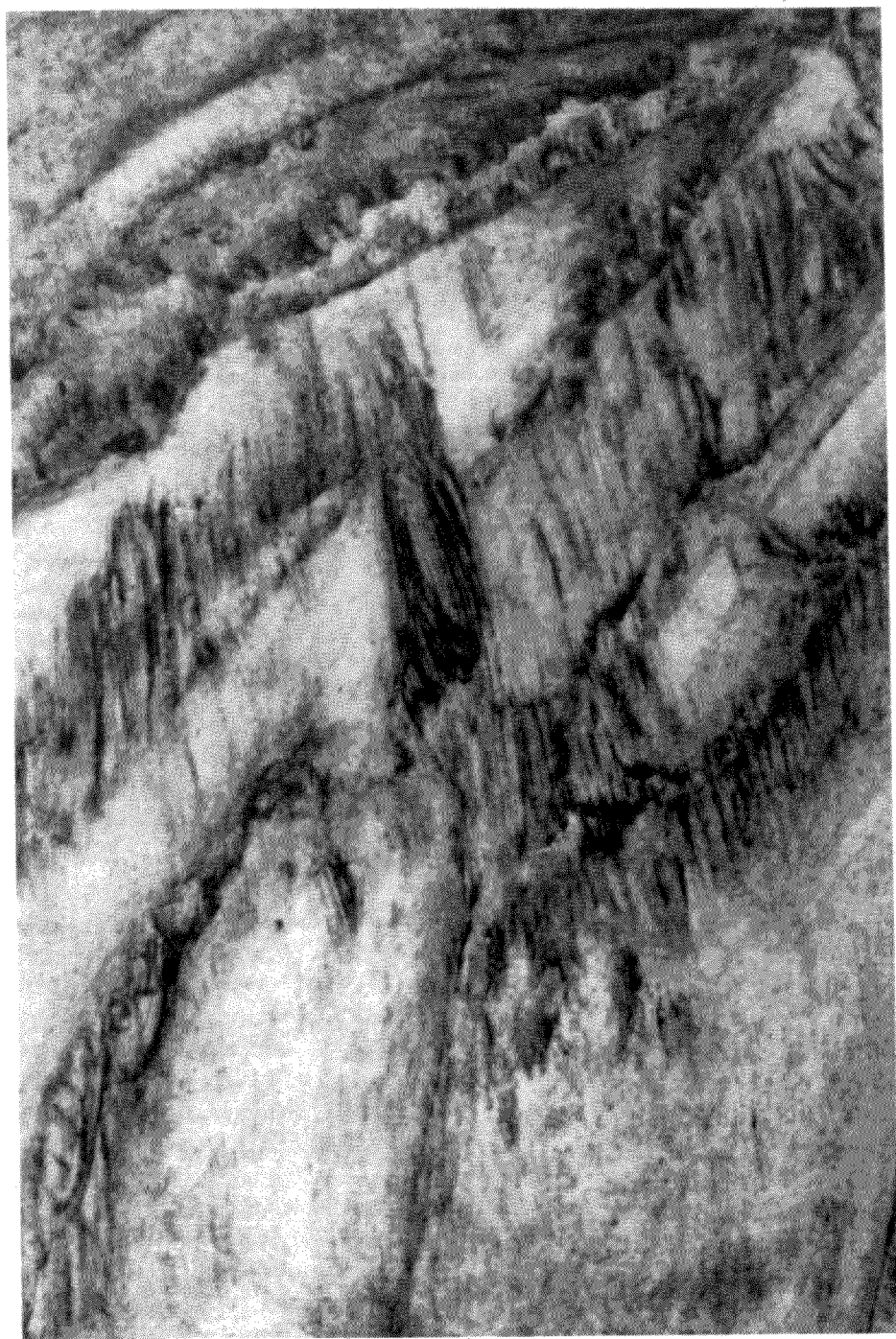

Βιοηθική

Από τη σκοπιά των θρησκειών

Αυτά που έχω να σας πω δεν μπορούν να έχουν το συστηματικό χαρακτήρα που είχαν οι προηγούμενες Εισηγήσεις. Οι χριστιανικές Εκκλησίες δεν είναι επιστημονικά αλλά ηθικοπνευματικά σώματα, συνιστάμενα από ποικίλα στρώματα αφύπνισης και ενημέρωσης ως προς τα συμβαίνοντα μέσα στον κόσμο μας. Γι' αυτό και παρουσιάζουν σημαίνουσες διαφοροποιήσεις στην τοποθέτησή τους οι Εκκλησίες έναντι των αποπειρών της σύγχρονης βιολογίας να δημιουργήσει, εν ονόματι της κοινωνικής αλλαγής, ένα διαφορετικό κόσμο. Υπάρχει και στην επιστήμη διαφοροποίηση της γνώμης που προέρχεται από διάφορες λειτουργίες του νου. Στις Εκκλησίες η διαφοροποίηση απόψεων οφείλεται κυρίως στη μη επαρκή ενημέρωση πλατιών ανθρώπινων ομάδων περί των θετικών ή αρνητικών στοιχείων που περιλαμβάνουν οι καινούριες προτάσεις.

Θα σας δώσω μόνο κάποια παραδείγματα από την Καθολική, την Προτεσταντική και την Ορθόδοξη θεολογία ως προς το γενικό τρόπο που τα σώματα αυτά αντιμετωπίζουν τις νέες προτάσεις, με την ελπίδα πως έτσι θα αποκτήσετε μια ιδέα περί του πώς αξιολογούν οι Εκκλησίες τις καινούριες βιολογικές προτάσεις εν ονόματι της αλλαγής της σημερινής κοινωνίας προς κάτι καλύτερο.

Κι αρχίζω με μερικά σχόλια ως προς τις αντιδράσεις της Εκκλησίας έναντι των νέων βιολογικών προτάσεων.

Α. Θα ακολουθήσουν κάποιες πληροφορίες επί του ίδιου θέματος, όπως εκφράστηκαν από κάποιες Ορθόδοξες Εκκλησίες ή Ορθόδοξους παράγοντες.

Ο ηγούμενος της Μονής Αναλήψεως και πρόεδρος της Επιτροπής για τη Βιοηθική στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, πανοσιολογιότατος αρχιμανδρίτης κ. Νικόλαος Χατζηνικολάου, επ' ευκαιρία νομικής διατύπωσης στη Βουλή των Ελλήνων κάποιων άρθρων περί του θέματος των μεταμοσχεύσεων, σε εκτεταμένο και ωραία γραμμένο άρθρο του, εκθέτει, όπως φαίνεται, την εκκλησιαστική άποψη επ' αυτού. Μέσα σε μια ωραία αρθρωμένη ανάλυση περί της έννοιας της «συναίνεσης» και μάλιστα «γραπτής συναίνεσης» από θεολογική χριστιανική άποψη, θεμελιώνει τη θέση, στο συμπέρασμά του, ότι άνευ αυτής δε θα είναι δυνατή η από μέρους της Εκκλησίας υποστήριξη των όποιων μη απευθείας «συναινετικών» προτάσεων της υπό επεξεργασία νομοθεσίας. Ενώ, όμως, η θέση του πανοσιολογιότατου είναι αξιόλογη, ξεκάθαρη και σαφής, αφήνει κάποια ερωτηματικά προς συζήτηση.

Νομίζω ότι και ο ίδιος ο συγγραφέας του άρθρου αντιλαμβάνεται πως, όσο κι αν θεολογικά η άποψή του είναι τυπικά υπερελκυστική, στην πράξη παρουσιάζει σοβαρά εμπόδια. Είναι μια ουτοπία έναντι της οποίας οι Ορθόδοξοι χριστιανοί είναι παραδοσιακά ακόμα ξένοι. Σε ποια θρησκευτική προπαίδεια των Ορθόδοξων είναι δυνατόν όχι να στηριχθεί η εφαρμογή της γραπτής συναίνεσης αλλά ακόμα και να γίνει έστω κατανοητή η αποκλειστικά συναινετική πρόταση για κάποια λύση του προβλήματος σε βαθμό ικανοποιητικό για τις ανάγκες που υπάρχουν; Κάθε γνήσιος χριστιανός ξέρει μέχρι τώρα πως η ζωή του είναι δώρο του Θεού, που οφείλει να το διαθέσει για κάποιον όσο μπορεί πιο υψηλό σκοπό της προαγωγής της ζωής και εν γένει των συνανθρώπων του. Η Ορθοδοξία όμως δεν πέτυχε ποτέ υψηλές επιδόσεις στην κοινωνική δράση και πράξη, στα πρακτικά έργα της καθημερινότητας. Το λένε και το ξαναλένε αυτό οι ίδιοι οι Ορθόδοξοι θεολόγοι πως η Ορθοδοξία είναι «λειτουργική», είναι μια κοινωνία «λατρείας». Όμως η εφαρμογή της πρότασης όσον αφορά στις μεταμοσχεύσεις είναι μια πολύ συγκεκριμένη —με κάποιο νομικό χαρακτήρα— πράξη, που προϋποθέτει ουσιαστική θρησκευτική κατήχηση, προσημειώσεις και ανάληψη υποχρεώσεων —πράγματα για τα οποία εμείς οι Ορθόδοξοι είμαστε απροετοίμαστοι ώστε να ανταποκριθούμε με τον άνετο τρόπο που παρουσιάζεται πως είναι δυνατή. Ο λαός μας είναι έτοιμος για αιφνίδιες θυσίες και ηρωικές εκρήξεις. Είναι πολύ πιστός στις λειτουργικές παραδόσεις απαιτήσεων. Για την εφαρμογή πρακτικών του Ευαγγελίου δεν έχει μάθει όσα πρέπει από κανέναν σε καθημερινή, μακρά και επίπονη εργασία. Εκεί που υστερεί είναι η μακροχρόνια μελέτη στη στρατηγική της ζωής. Σε τέτοια πράγματα δεν είχε από την ιστορία την ευκαιρία να διδαχθεί· λησμόνησε από την άποψη αυτή την αρχική όπως και την πατερική εποχή και γι' αυτό δεν έμαθε ποτέ με επάρκεια την πνευματική και κοινωνική αλληλεγγύη. Η λειτουργική εκκλησιαστική παράδοση συνδέθηκε, σε τελική ανάλυση, μόνο με την εθνική μας αλληλεγγύη. Ψάχνω να βρω την εποχή που είχαμε πνευματική και κοινωνική αλληλεγγύη και δυσκολεύομαι πολύ να τη βρω. Υπ' αυτές τις συνθήκες είναι φυσικό να δυσκολεύομαι να φανταστώ πού ελπίζει ο συγγραφέας να επιτύχει αυτή τη «συναίνεση» για τη μεταμόσχευση οργάνων.

Θα έπρεπε να μας αναχαιτίσει από παρόμοιους ενθουσιασμούς κάπως το πολύ χτυπητό που συνέβη με τον Αρχιεπίσκοπο Σεραφείμ. Προφανώς, με τη δήλωσή του περί προσφοράς του σώματός του, νόμισε ότι στην εποχή μας μια τέτοια δημοσιογραφική καμπάνια θα ενίσχυε πολλούς να κάνουν το ίδιο. Αυτό δεν έγινε για τους λόγους που ανέφερα. Για τους ίδιους λόγους δεν το έκανε και ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος. Μετά από τέτοια γεγονότα, πώς να μιλήσουμε περί «συναίνεσης» ως περί Ιεράς Παράδοσης;

Το κύριο μέρος της προσοχής μας πρέπει μάλλον νομικά να πέσει στην κατά το δυνατόν μείωση των συναλλαγών, που αναπόφευκτα εμπλέκονται γύρω από το κρεβάτι του ετοιμοθάνατου, μεταξύ συγγενών, «αγοραστών» και γιατρών. Το μεγαλύτερο, βέβαια, βάρος πέφτει στους γιατρούς· γιατί αν αυτοί δε δώσουν πράσινο φως, δε γίνεται τίποτε παραπέρα. Είναι πολλά και δύσκολα τα αναφερόμενα προβλήματα, τα ίδια όμως παρουσιάζονται σε πολλές περιπτώσεις της καθημερινής ζωής σε πολλά επίπεδα και μόνο ο νόμος μπορεί να τα αντιμετωπίσει σχετικώς ικανοποιητικά, όταν λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα. Με την πνευματική ανύψωση των ανθρώπων, ανυψώνεται και η τήρηση των νόμων και των ηθών. Με μεγαλειώδεις θεολογικές θεωρίες δε λύνεται κανένα πρόβλημα, όταν οι

πιστοί δεν είναι μαθημένοι σ' έναν εφαρμοσμένο Χριστιανισμό, σε μια χριστιανική ζωή της πεζής καθημερινότητας, της αγοράς και της συναλλαγής.

Επειδή ο πανοσιολογιότατος σπούδασε στην Αμερική, γνωρίζει βιβλία όπως αυτό του H. Tristan Engelhart, Jr, *The Foundations of Bioethics*, Oxford University Press, 1996. Ο Engelhart είναι ιατρός εκεί, είναι προσήλυτος στην Ορθοδοξία κατά το θρήσκευμα. Εκεί κάνουν προσπάθεια προς άλλες κατευθύνσεις. Αυτό που προσπαθεί στο βιβλίο του είναι η δικαίωση ενός ηθικού πλαισίου, εντός του οποίου τα άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές ηθικές (θρησκευτικές) κοινότητες, που δε δέχονται το ίδιο σε όλο το περιεχόμενό του ηθικό όραμα, μπορούν να θεωρούν τους εαυτούς τους δεμένους από κάποιο ηθικό πλαίσιο και να επικαλούνται κάποια κοινή βιοηθική. Αυτό το πλαίσιο μας προσφέρει μια ηθική προοπτική, που μπορεί να παρουσιάζει την ποικιλία των ηθικών οραμάτων που μας παρέχει μια *lingua franca*. Εξάλλου, αυτό που στην εκκλησιαστική γλώσσα ονομάζουμε «οικονομία», ο Engelhart το ονομάζει «αρχή του επιτρέπει και συγχωρεί». Αυτή η αρχή του επιτρέπει τονίζει την περίπτωση κατά την οποία, όταν ο Θεός δεν ακούεται από όλους κατά τον ίδιο τρόπο (ή από μερικούς δεν ακούεται καθόλου) και όταν όλοι δεν ανήκουν σε μια στενά δεμένη, σαφώς προσδιορισμένη κοινότητα ιδεών και εφόσον η λογική και ο Διαφωτισμός δεν κατάφεραν να βρουν μια συγκεκριμένη κανονιστική ηθική, η κατά κόσμον δικαιομένη ηθική εξουσιοδότηση ή αυθεντία δεν έρχεται ούτε από το Θεό, ούτε από το όραμα μιας ιδιαίτερης ηθικής κοινότητας, ούτε από την ανθρώπινη λογική, αλλά από την οικονομία του «επιτρέπει» μεταξύ των ατόμων και των αναγκών της κοινότητας. Σε τέτοιες περιπτώσεις, που ο Θεός κωφεύει και η λογική αποτυγχάνει, τα άτομα συναντώνται κι ας είναι ηθικώς ξένοι! Ως φρέσκος προσήλυτος στην Ορθοδοξία, αν και πιστεύει πως ο νόμος της πολιτείας του Τέξας μερικά πράγματα δεν τα έχει ρυθμίσει σωστά, εξακολουθεί να θεωρεί ότι οι προσπάθειες που γίνονται από την Εκκλησία και την πολιτεία είναι καλές, αυτά που αντιμετωπίζονται είναι σοβαρά κακά, των οποίων όμως η σοβαρότητα δεν είναι κατανοητή υπό τους όρους της κατά κόσμον ηθικής που ισχύει στον «περίγυρο». Ένας χριστιανός εκθέτει τα ηθικά ιδεώδη της «πνευματικής κοινότητας» στην οποία ανήκει· όταν όμως, είναι σε θέση να τα ορίσει την σήμερον ημέραν, είναι υποχρεωμένος να ερευνά τη δυνατότητα μιας ηθικά επιβεβαιωμένης συνεργασίας με «ηθικώς ξένους», πάνω στα ερείπια που άφησαν οι ελπίδες και των Εκκλησιών και του Διαφωτισμού. Οι «ηθικά φίλοι» και οι «ηθικά ξένοι», πρέπει, ανυπερθέτως, να εξετάζουν με ειλικρίνεια και ζήλο τις όποιες κατ' οικονομίαν δυνατότητες συνεργασίας υπάρχουν. Η λεγόμενη χαλαρή ηθική, που επηρεάζει τους «ηθικά ξένους» (από την εκκλησιαστική σκοπιά), πρέπει να αξιολογείται με αντικειμενικότητα και με φιλικά αισθήματα γι' αυτούς που έχουν μια διαφορετική εκλογή.

Β. Άλλες θεολογικές προσεγγίσεις στα σύγχρονα προβλήματα της Βιολογίας.

Μέχρι προ ολίγων ετών πιστευόταν πως, όταν γονιμοποιείται το ανδρικό σπέρμα μέσα σε ένα ωάριο στη μήτρα της γυναίκας, από τη στιγμή εκείνη η νέα ύπαρξη που δημιουργείται αποτελεί μια νέα ύπαρξη προικισμένη, κατά τη χριστιανική αντίληψη, με ανθρώπινη ψυχή και ανθρώπινο πρόσωπο. Πάνω στο θεμέλιο αυτό ακολουθούσαν τα επόμενα στάδια της θεώρησης του εμβρύου μέχρι του τελικού σχηματισμού του σε πλήρως ανθρώπινο ον, έτοιμο να ξεκινήσει τα πρώτα βήματα διαβίωσής του μέσα στο ανθρώπινο κοινωνικό περιβάλλον.

Η σύγχρονη βιολογία ως προς τη σύλληψη και τη γονιμοποίηση προβαίνει σε σαφή διά-

χρηση μεταξύ «προεμβρύου» κατά τη σύλληψη και εν συνεχεία περί το τέλος μιας εβδομάδας από τη σύλληψη ενός κανονικού «εμβρύου». Από θεολογική σκοπιά δημιουργήθηκε αμέσως το σοβαρό ερώτημα: σε ποιο στάδιο, τέλος πάντων, μπορεί να θεωρηθεί ως αρχόμενη η εμφύτωση του ανθρώπου, ή η απόκτηση απ' αυτόν της ιδιότητας του προσώπου. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δε συνδέεται απλώς με κάποια θεολογικά ζητήματα σχετικά με την έννοια της ψυχής και την έννοια του προσώπου, αλλά και με ζητήματα πολύ σημαντικά σχετικά με τον τρόπο ζωής της σημερινής κοινωνίας στις αναπτυγμένες ιδίως επισημονικά χώρες. Γεννιόνταν ζητήματα όπως π.χ. τότε μπορεί να σταματήσει η κύηση για οποιονδήποτε, από την επιστήμη, λόγο, χωρίς να δημιουργηθούν θρησκευτικές ενοχές στους γονείς αν θρησκεύουν. Αναμφισβήτητα, η νομιμοποίηση των εκτρώσεων σε χώρες όπως π.χ. οι Ηνωμένες Πολιτείες, η εξάπλωση σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες των σεξουαλικών βιασμών και της αιμομιξίας δημιούργησαν μια πληθώρα από ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες —και όλη αυτή η τεράστια έκταση των προβλημάτων επηρέασε το αίσθημα ευθύνης της Εκκλησίας όχι μόνο ως προς τα συναφή θεολογικά θέματα αλλά και με τις συνοδεύουσες αυτά κοινωνικές ευθύνες σχετικώς προς αυτά τα δύο ζητήματα: (α) Αν πράγματι μπορούμε να μιλάμε για «προέμβρυο» και «έμβρυο», κι αν μπορούμε, τι σημαίνει αυτό σε σχέση με το τότε ο εκκολαπτόμενος βλαστός αποκτάει, από θεολογική άποψη, προσωπικότητα και ανθρώπινη ψυχή, επομένως και κάποια δικαιώματα. (β) Αν τα τελευταία αυτά δικαιώματα συνδέονται με το χρόνο της γονιμοποίησης, δεν επιτρέπεται, κατά τους θεολόγους, η αντιμετώπιση από την επιστήμη οποιασδήποτε λύσης που θίγει τον εκκολαπτόμενο ως ψυχή ή ως πρόσωπο, ως ήδη σχηματισμένο άνθρωπο, ο οποίος έχει δικαιώματα και επιβάλλει στους περί αυτόν ορισμένα καθήκοντα.

Όπως ήταν φυσικό, οι θεολόγοι διαιρέθηκαν μεταξύ τους: άλλοι διέκριναν τη δημιουργία του «εμβρύου» από τη διαδικασία της γονιμοποίησης, επιτρέποντας έτσι στο αρχικό στάδιο την έκτρωση, όταν είναι αναγκαία ή επιθυμητή, αλλά και την *in vitro fertilization* (IVF), της εργαστηριακής δηλ. εξέτασης και συντήρησης ενός εμβρύου, καθώς και παντός είδους πειράματα για θεραπευτικούς ή άλλους σκοπούς. Μεγάλη όμως μερίδα θεολόγων ακολούθησε την αντίθετη άποψη, αποβλέποντας στην παρεμπόδιση των παραπάνω διευκολύνσεων. Στην Αμερική, η διαφοροποίηση αυτή των θεολόγων έγινε μέσα και στον Προτεσταντισμό και στον Καθολικισμό.

Αυτό όμως που περιέπλεξε πολύ το θέμα είναι ότι εμφανίστηκαν και επιστήμονες βιολόγοι πρώτου μεγέθους (με έντονα όμως παραδοσιακές Καθολικές επιδράσεις), οι οποίοι διαφορετικά περιέγραψαν τη σχέση σπέρματος και ωαρίου εντός της μήτρας, με αποτέλεσμα να τεθούν εκ ποδών τα περί προεμβρύου και να δεθούν με μια αμεσότητα «έμβρυο» και γονιμοποίηση.

Οι Ρωμαιοκαθολικοί θεολόγοι και βιολόγοι Thomas Shannon και Allan Wolter (*Reflections on the Moral Status of the Pre-embryo*, *Theological Studies* 51/4, 1990, σελ. 603-626), καθώς και ο Ιησουΐτης βιολόγος Richard McCormick υποστήριξαν ότι μετά από την επιτυχία του σπέρματος εμφύτευση στη μήτρα, άρχεται άλλη σειρά αναπτυξιακής διαδικασίας και στο τέλος της 8ης εβδομάδας ολοκληρώνεται το νευρικό του σύστημα και το έμβρυο μπορεί πια να κινηθεί και να νιώσει πόνο.

Ο πατήρ McCormick διακρίνει σαφώς μεταξύ «γενετικής ατομικότητας» και «εξελικτι-

κής ατομικότητας». Η πρώτη ταυτίζεται με τη γονιμοποίηση ενώ η δεύτερη μ' αυτό που λέμε στην περίπτωση αυτή «πρόσωπο» —αν και το «προ-έμβρυο» είναι person en devenir γιατί έχει intrinsic potential για να γίνει πρόσωπο. Την περί του αντιθέτου άποψη, της ενιαίας δηλ. ανάπτυξης του εμβρύου μέσα από όλες τις διαδικασίες (Concentration Can) υποστήριξε ο Γάλλος Καθολικός βιολόγος Jerome Lejenne, ο οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η προσωπική ατομική ύπαρξη δεν αρχίζει με την εμφύτευση στη μήτρα της μητέρας αλλά με το πέρας της γονιμοποίησης και της ακολουθούσας συγγαμίας (syngamy). Είναι φανερό γιατί όλοι οι Συντηρητικοί θεολόγοι, άσχετα από Ομολογία, με βάση αυτή την επιχειρηματολογία του Lejenne, είναι υπέρ της συνέχισης της παραδοσιακής τακτικής. Ο άνθρωπος ως ψυχή και πρόσωπο αρχίζει την ύπαρξή του με τη γονιμοποίηση.

Τον Απρίλη του 1989 έγινε η περιβόητη δίκη του ζεύγους Mary και Louis Davis που οι *N. York Times* την έκαναν θέμα σε όλη την Αμερική. Το ζεύγος είχε καταφύγει σε in vitro γονιμοποίηση που απέδωσε 9 έμβρυα. Δύο από αυτά μεταφέρθηκαν στη μήτρα της μάνας, αλλά απέτυχαν να εμφυτευθούν. Τα άλλα 7 μπήκαν στο ψυγείο. Ακολούθησε διαζύγιο και στη συνέχεια δικαστική διεκδίκηση των 7 εμβρύων από τη μητέρα, είτε για τον εαυτό της είτε για να τα δωρίσει. Ο πατέρας απεκδύετο κάθε γονικής ευθύνης και απαιτούσε τη διάλυση των εμβρύων αφού επρόκειτο περί κοινής ιδιοκτησίας του ζεύγους. Η δικαστική διαδικασία εβρόδυνε πολύ, ο κίνδυνος επιβίωσης των εμβρύων ήταν σοβαρός κι έτσι δημιουργήθηκε το ηθικό θέμα: ήταν τα έμβρυα αυτά ανθρώπινα παιδιά με ανθρώπινα δικαιώματα, απαιτούνται προστασία ή επρόκειτο περί κοινής ιδιοκτησίας που έπρεπε να μοιραστεί στους δικαιούχους κατόχους; Τελικά η επιμέλεια δόθηκε στον πατέρα και καθώς φαίνεται τα έμβρυα καταστράφηκαν.

Γ. Ως προς το Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών, την κεντρική συνιστώσα άποψη θα μπορούσε κανείς δι' ολίγων να παρουσιάσει ως εξής:

(α) Κατ' αρχάς εξαιρείται η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, τα βιοηθικά δηλ. θέματα έχουν προς τον άνθρωπο σχέση εν τη εννοία του ανθρώπου ως θείου δημιουργήματος. Η χρησιμοποιούμενη γλώσσα είναι περί θείων δώρων του Δημιουργού στον άνθρωπο (ζωή, σώμα και υγεία) αφ' ενός, περί ανθρώπινης διαχείρισης και ευθύνης του ανθρώπου αφ' ετέρου με αίσθημα ευθύνης έναντι του Δημιουργού. Αυτά όλα δηλώνουν τη μοναδική αξία του ανθρώπου. Αυτή η ίδια η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο, κατά τους μεν, άρχεται από τη σύλληψη, ενώ κατ' άλλους βαθμιαία αναπτύσσεται σε σχέση με τα στάδια από τη σύλληψη μέχρι τη γέννηση. Στο κέντρο της συζήτησης είναι και εδώ, ποιο άτομο και ποιες απόψεις είναι τόσο σημαντικές ώστε να νομιμοποιούν τη διακοπή της προστασίας του εμβρύου και της ζωής του.

(β) Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπως π.χ. έχουν διακηρυχθεί το 1948 από τα Ηνωμένα Έθνη, αποτελούν κεντρικούς κανόνες ακόμα και για τα όποια χριστιανικά ηθικά θέματα. Πρέπει όμως τα τελευταία αυτά να στηρίζονται και στον ανθρώπινο λόγο όπως και στον πολιτισμό και στην ιστορία. Εν τούτοις στη θεολογία δε γίνεται λόγος περί δικαιωμάτων του ανθρώπου αλλά περί θείων δώρων. Εν σχέσει όμως με ατομικές περιπτώσεις στο χώρο της βιοηθικής, τα περί ανθρώπινων δικαιωμάτων είναι σπουδαιότατα. Από θεολογική άποψη π.χ. είναι αμφίβολο αν επιτρέπεται να μιλάμε περί θεμελιώδους δικαιώματος να έχουν κάποιοι παιδιά, δηλ. να γίνουν γονείς ή όχι.

(γ) Τονίζονται επίσης ιδιαίτερα η ακεραιότητα και το απαραβίαστο της ανθρώπινης υπόστασης. Το ανθρώπινο σώμα είναι ένας τέτοιος απαραβίαστος από τους άλλους χώρος. Η ιδιότητα αυτή απορρέει από εκείνη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, με όποιους κι αν αυτή σχετίζεται —γεννημένους ή αγέννητους. Οι επιστημονικές πρόοδοι έχουν κάνει τη συζήτηση αυτή όλο και πιο ενδιαφέρουσα, δεν έχει όμως ακόμα δημιουργηθεί ικανοποιητική συνείδηση σε όλα τα ζητήματα.

Ως προς την ποιότητα της ζωής, αυτή περιλαμβάνει αντικειμενικές απαιτήσεις, στη βιολογική όμως επικεντρώνεται στο θέμα τι είναι «υγεία» και τι κάνουμε όταν η προσπάθεια για τον άρρωστο καταντάει μάταιη. Σε όλες αυτές τις καταστάσεις έχουν γίνει προσπάθειες να βρεθούν μέτρα για ποιότητα ζωής, όσο κι αν είναι δυσχερές να βρεθούν για όλων των ειδών των ανθρώπων τα ίδια κριτήρια περί ποιότητας ζωής. Για τους χριστιανούς πάντως καλό είναι, πρωταρχικά και κύρια, το καλό που είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε ο ένας προς τον άλλο. Βέβαια, η αξία ενός γονιμοποιημένου ωαρίου θεωρείται διαφορετικά από τους εκπροσώπους διάφορων επιστημών. Από τους φυσικούς επιστήμονες, που το βλέπουν σαν μια πορεία μέχρι τη γέννηση π.χ. τίποτε δεν μπορεί να επικριθεί ηθικώς. Μεταξύ των φιλοσόφων και των θεολόγων παρουσιάζεται μια ποικιλία τρόπων διάκρισης ως προσώπου ενός γονιμοποιημένου ωαρίου από τη σύλληψη έως τη γέννηση. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι η αρχή της ανθρώπινης αξίας είναι για την ηθική κρίση μας κάτι απαραίτητο και άνευ όρων. Δυστυχώς, αυτό δεν προσδιορίζει τι πρέπει να γίνει, όταν παρουσιάζεται σύγκρουση σκοπών ή αξιών. Όταν κάτι τέτοιο παρουσιάζεται, αυτό που απαιτείται είναι να βρούμε κάποια ισορροπία μεταξύ των προτεινόμενων αξιών, κατά τις οποίες αποφασιστική αρχή θα είναι αυτή της αναλογίας και του μεγέθους της υποστήριξης. Ποια π.χ. τιμή πρέπει να καταβληθεί από το γονιμοποιημένο ωάριο από την αξία μιας πιο ασφαλούς ανάπτυξης του εμβρύου που θα 'πρεπε να προτιμηθεί; Για να το θέσουμε αλλιώς, η ανθρώπινη αξία είναι αναγκαία όχι όμως επαρκής προϋπόθεση για τη λήψη ηθικών αποφάσεων.

Αυτό δε σημαίνει πως τα διάφορα βιολογικά στάδια εξέλιξης δεν έχουν ενδιαφέρον για τη θεολογία. Το να είσαι ανθρώπινο ον σημαίνει μια διαρκή αλλαγή των βιολογικών χαρακτηριστικών: το γήρας και η ασθένεια κ.λπ. Τέτοιες όμως φάσεις δε δικαιολογούν την άποψη ότι πρόκειται για ποιοτικά άλματα που δικαιολογούν διάφορους βαθμούς ανθρώπινης ακεραιότητας. Από τη σύλληψη και έπειτα ο Θεός είναι ο δημιουργός του ανθρώπινου πλάσματος, από τον οποίο αυτός ή αυτή παίρνουν τη θεόδοτη ζωή. Ως εκ τούτου, ένα γονιμοποιημένο ωάριο έχει ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κατά συνέπεια δικαίωμα στη ζωή και προστασία και στη δυνατότητα να αναπτυχθεί ως ανθρώπινο ον. Δεν αγνοεί κανείς τη δυνατότητα ο σεβασμός προς το γονιμοποιημένο ωάριο να βρίσκεται σε σύγκρουση με άλλες ηθικές πλευρές της ζωής. Το ερώτημα είναι αν στην περίπτωση τέτοιων συγκρούσεων μπορεί να βρεθεί το ηθικό εκείνο ενδιαφέρον που θα προτιμηθεί έναντι του δικαιώματος της ζωής του γονιμοποιημένου ωαρίου ή εμβρύου.

Στα κείμενα του Π.Σ.Ε. γίνεται συχνά λόγος για Θετική Ευγονική που επιδιώκει την ανθρώπινη γενετική κατάσταση με θετικά ευγονικά μέτρα, την επιλεγόμενη συμπεριφορά και άλλα μέσα. Αυτή τη θετική πλευρά διακρίνει κανείς σαφώς της αρνητικής, η οποία συνελπάζεται εκτεταμένο περιορισμό της ανθρώπινης ατομικής ελευθερίας, επί τη βάσει κοινωνικών δήθεν ευεργετικών επιταγών.

Αναγνωρίζει, εξάλλου, τις δυσκολίες ελέγχου της επιδρομής των μεθόδων της σύγχρονης γενετικής μηχανικής, λόγω των συμφερόντων που έχουν επενδυθεί στην επιχείρησή αυτή. «Η γενετική μηχανολογία εγείρει θέματα τεράστια χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Οι θετικές δυνατότητες είναι φανταστικές, αλλά παρόμοιοι είναι και οι κίνδυνοι και ο τρόπος αντιμετώπισής των δεν είναι καθόλου σαφής».

Η ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί τώρα να ελέγχεται σε διάφορους βαθμούς από διάφορα μέσα: ψυχοκατεψυνθηνία drugs, ηλεκτρονικές επεμβάσεις στον εγκέφαλο, ψυχοχειρουργική, κ.λπ. Μέχρι την εποχή μας, ο έλεγχος της συμπεριφοράς αναμενόταν από την παιδεία. Οι παραπάνω όμως χημικές και ηλεκτρονικές επεμβάσεις της βιολογίας στο μυαλό μας προσβάλλουν το κέντρο αποφάσεων του ανθρώπινου προσώπου και έτσι το ίδιο το πρόσωπο. Πώς να αποφύγουμε το φόβο ενώπιον τέτοιων λύσεων των προβλημάτων μας;

Σοβαρό θέμα επί του προκειμένου ζητήματος της μηχανικής γενετικής προβάλλει στο ποια είναι η διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Ποιες αποφάσεις ανήκουν στο άτομο, στην οικογένεια, στην εθνική κοινότητα, στο έθνος. Και ποιες απ' αυτές υπερβαίνουν τα έθνη και αποτελούν θέμα παγκόσμιας συμφωνίας.

Ένα άλλο σοβαρό ζήτημα που παρουσιάζεται στα σχετικά κείμενα του Π.Σ.Ε είναι το εξής κρίσιμο: Σε τι συνίσταται η ανθρώπινη μοναδικότητά μας κι αν πράγματι υπάρχει ένα τέτοιο απαράβιαστο κέντρο. Για τη χριστιανική πίστη όμως η ατομικότητα του ανθρώπου αποτελεί κάτι ιερό, που πρέπει να είναι σεβαστό και να προστατεύεται. Έτσι δικαιολογείται ο φόβος πολλών χριστιανών για τις συνέπειες της τεχνικής, σύγχρονης βιολογίας, η οποία βλέπει τον άνθρωπο σαν μηχανή, χειρίσιμη κατά βούληση. Όπως οι εκπρόσωποι του φιλοσοφικού "behaviourism" και οι βιολόγοι σήμερα παραγνωρίζουν τις υποκειμενικές απόψεις συμπεριφοράς που συνδέονται με τα αισθήματα και τους σκοπούς που τάσσουν τα άτομα στον εαυτό τους. Η «κοινωνιοβιολογία» δε δέχεται ότι προσδιοριζόμαστε απόλυτα από την ιστορία της ζωής στον πλανήτη μας· τονίζει όμως με ιδιαίτερη έμφαση τους ντετερμινιστικούς (γενετικούς) παράγοντες στην ανθρώπινη συμπεριφορά (όπως η εξελικτική κληρονομιά) και μειώνει το ρόλο του πολιτισμού (του περιβάλλοντος) και των κοινωνικών συνθηκών ως προς την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Ο χριστιανισμός, κατά το Π.Σ.Ε πάντοτε, είναι εναντίον όλων αυτών των μηχανιστικών οραματισμών. Ένα πρόσωπο δεν μπορεί να κατασκευάζεται· μπορεί να ενισχύεται έτσι που το ατομικό του δυναμικό να μπορεί να πραγματοποιηθεί. Η μοναδικότητα του ατόμου βρίσκεται πάντοτε στην αφετηρία ενός αξιόλογου συστήματος.

Ένα από τα κύρια ίσως προβλήματα που εγείρει η σύγχρονή μας βιολογική τεχνική έναντι της ανθρώπινης ζωής είναι η σύγκρουση μεταξύ δικαιωμάτων του ατόμου και δικαιωμάτων της κοινότητας. Η ένταση αυτή παρουσιάζεται ιδιαίτερα στις ψυχικές αρρώστιες με γενικότερη κοινωνική επιδοκιμασία. Και πολύ-πολύ πιο οξύτερο γίνεται το πρόβλημα, όταν ζητείται εισβολή στον εγκέφαλο του ασθενούς. Ο ισχυρισμός ότι η ζωή ενός αρρωστού ανθρώπου αποκτάει αξία μετά μια τέτοια εισβολή στο μυαλό του, γεννά το ερώτημα: ποιος κρίνει αυτό που έχει αξία επί του προκειμένου;

Αλλού, σε κάποιες άλλες διατυπώσεις, γίνεται λόγος για «τρέλες» στην ιστορία της ιατρικής επιστήμης και η σύγχρονη βιοτεχνολογία θεωρείται σαν ένα τέτοιο είδος τρέλας. Βέβαια, μπορούμε να πούμε πως όλα τα είδη αρρώστιας είναι κοινωνικά προσδιορισμένα, εί-

να μια ανθρώπινη ερμηνεία φυσικών γεγονότων που καθεαυτά είναι άσχετα από όποια αξιολόγηση, άσχετη προς τις έννοιες που η ανθρώπινη ύπαρξή τους αποδίδει.

Πώς μπορούμε να εξισορροπήσουμε τους μεγάλους κινδύνους από τη μια μεριά προς τη δυνατότητα του αγαθού που μπορεί να προέλθει από τις νέες γνώσεις που αποκτούμε σχετικά με το DNA; Ποια είναι τα κριτήρια για να ρισκάρουμε επιλογές και προτιμήσεις; Από πού θα μας δοθεί η απόδειξη; Από τους υπερασπιστές ή από τους αντιπάλους των επικινδύνων πειραμάτων;

Μπροστά στις τεράστιες δυνατότητες που δημιουργούνται στα χρόνια μας, για αλλαγές της γενετικής δομής μας, τα κοινοβούλια και οι κυβερνήσεις πρέπει να αναλάβουν την ευθύνη για τα συμπαρομαρτούντα κοινωνικά και ηθικά ζητήματα και να μην τα αφήνουν εξ ολοκλήρου στους γιατρούς και τους διεθνείς εμπόρους, συμβούλους, γονείς ή άλλους. Δεν είναι σωστό αυτοί μόνοι τους να φέρουν αυτό το βάρος και κάτι τέτοιο η κοινωνία δεν περιμένει απ' αυτούς σε άλλους τομείς. Εξάλλου, οι κυβερνήσεις πρέπει να αναλάβουν, αν όχι όλες, μεγάλο μέρος από τις δαπάνες της φροντίδας και της θεραπείας των άτυχων θυμάτων γενετικών ασθενειών και να υποστηρίξουν την έρευνα για παρατέρα μεθόδους θεραπείας.

(δ) Ιδιαίτερο ρόλο στα βιοηθικά παίζουν: η υγεία του ανθρώπου, ο πόνος και ο θάνατος, συνέπειες της πεπερασμένης φύσης του ανθρώπου. Ο αγώνας εναντίον των ατελειών της φύσης του ανθρώπου και των άλλων οδυνηρών εμπειριών της ζωής νομιμοποιεί όλες τις προσπάθειες που γίνονται απ' όπου κι αν προέρχονται. Οι ηθικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί, ως προς τις σχέσεις του πόνου προς την ωρίμανση της ηθικής προσωπικότητας, είναι θέμα διαφορετικό. Παρά ταύτα, και για τα βιοηθικά προβλήματα, μια τέτοια άποψη δηλώνει ότι, αν και ο πόνος είναι εχθρός, η χριστιανική άποψη περί θανάτου αποτελεί «επιταγή» για όλη τη δημιουργία και δώρο προς τον άνθρωπο που έτσι γλιτώνει από κάποια αφόρητη κατάσταση. Σχετικά με την «ευθανασία» παρατηρείται ότι το σύστημα υγείας πρέπει να εκπληρώνει την εξυπνοούμενη εύνοια προς τον ασθενή, εξασφαλίζοντας θεραπεία από βαριές ή ελαφριές ασθένειες —ασκώντας δίκαια το έργο του, με την εξασφάλιση ίσης κατάλληλης ιατρικής μεταχείρισης για όλους τους πολίτες.

Νομίζω ότι οι παραπάνω τοποθετήσεις με σαφήνεια δείχνουν τις θέσεις του Π.Σ.Ε. επί κάποιων γενικών προβλημάτων που γέννησαν στην εποχή μας οι σύγχρονες εξελίξεις στη βιολογία. Τα όποια κενά της Εισήγησης αυτής θα διευκρινισθούν κατά τη συζήτηση.